

Archeologinių tyrinėjimų Šiauliuose istorija

Archeologiniai tyrimai yra pagrindinis būdas pažinti tą žmonių gyvavimo etapą, kai dar nebuvo paplitęs raštas. Iš XIV – XVII a. Lietuvos jau yra rašytinių šaltinių, bet jų išlikę nedaug, jie neatspindi visos to laikmečio gyvenimo įvairovės. Todėl archeologiniai radiniai nepraranda savo svarbos, jie suteikia istorijos žinioms daiktinį pavidalą, papildo informacija apie kasdieninį gyvenimą, buitį.

1934 m. Šiaulių mieste buvo atlikti pirmieji profesionalūs archeologiniai tyrimai. Darbo ėmėsi Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojas, kraštotyros draugijos narys ir mokytojų seminarijos dėstytojas Balys Tarvydas. Lyginant kalvelę ties dabartine **Vytauto ir P. Višinskio gatvių sankryža** aptikti kapai su palaidojimais lentų karstuose. Tuo metu aptikta 11 kapų. Tarvydas kapinyną datavo XVIII–XIX a. pr. (vėlesnių tyrimų duomenimis kapinyno pradžią galime nukelti į XVI a.), o kapinės priskiriamos Šiauliuose gyvenusiems stačiatikiams arba unitams, nes radinius sudarė viso labo du bizantiški kryželiai.

1934 11 21 tirtas **bažnyčios požemis**. Vadovavo B. Tarvydas su Šiaulių kraštotyros draugija. Rūsysis buvo vienalaikis su pačia bažnyčia, kuri statyta 1625 m. Požemyje rasta aikštelė su dviem kriptomis ir koridorius, vedantis į tą aikštelę. Tiriant buvo rasti netvarkingai išmėtyti žmonių palaikai, prabangių šilkinų, atlasinių, sidabru austų drabužių liekanų, rožančiaus karolių. Iš kaulų ir radinių tyrimams vadovavęs B. Tarvydas pateikia išvadas, kad mirusieji buvo kilmingi vyrai, moterys ir vaikai (individų skaičius nenustatytas), palaidoti kriptose iki XIX a. vidurio. Jis spėja, kad įėjimas galimai užmūrytas po 1964 m. sukilimo carinės valdžios įsakymu, dėl ten buvusių pasislėpusių sukilėlių.

1936 ir 1948 m. gyventojams atliekant žemės judinimo darbus **Vilniaus ir Lazdynų gatvėse**, buvo aptikti radiniai, kurie priklausė geležies amžiaus kapinynams. Jokie tyrimai nebuvo atlikti, radiniai daugiausiai surinkti pačių gyventojų ir perduoti į muziejų. Tarp radinių aptiktos 9 apyrankės, 7 smeigtukai (4 žiediniai, 2 kryžiniai, 1 kiaurakryžmis) 6 ietigaliai, 3 kovos peiliai–kalavijai, 3 antkaklės ir kiti daiktai, priskiriami VIII–X a. Tai rodo, kad jau tuo metu Šiaulių miesto teritorijoje buvo keletas nedidelių gyvenviečių.

Taip pat identifikuotas, bet labai paviršutiniškai ištirtas buvo **Lepšių** kapinynas. Jis 1937–1938 m. buvo suardytas ruošiant naujoms miesto kapinėms vietą. Buvo išskirti tik 5 kapai su įkapėmis, nors iš viso surinkta apie 70 radinių, o preliminariai priskaičiuota 250 palaidojimų. Iš negausių šaltinių kapinyną galėtume datuoti XIV–XVI a., nors laidota galėjo būti ir anksčiau.

Vos pradėjęs dirbti „Aušros“ muziejaus direktoriumi 1954 m. archeologas Julius Naudužas ištyrė nedidelį plotelį **Komunarų (dab. Varpo)** gatvės 89 numeriu pažymėtame sklype. Apie toje vietoje iškasamus radinius ir žmonių kaulus buvo žinoma dar nuo Pirmojo pasaulinio karo, bet tik 1950 m. ten pradėjus statyti nuosavus namus buvo atkreiptas specialistų dėmesys. Ten rasti 8 palaidojimai su XIV–XV a. būdingomis įkapėmis.

1961 m. J. Naudužas archeologiniais žvalgymais patikrino informaciją apie dar vieną **kapinyną Vaisių gatvėje**, kuris aptiktas tiesiant vandentiekio trasą. Tyrimu metu buvo rasti du kapai ir išjudinti kaulai, taip pat įkapės (geležinis įmovinis kirvis, dvi juostinės apyrankės, du geležiniai smeigtukai, peilio galas), bylojančios apie čia buvusį geležies amžiaus kapinyną.

1984 m. aptiktas ir archeologų apžiūrėtas **Lieporių kapinynas** pradėtas tyrinėti 1987 m. Kasinėjimams vadovavo Mokslų akademijos Istorijos instituto archeologė Ilona Vaškevičiūtė. Ištirtas 660 m² plotas kalvelės viršūnėje, aptikta 10 arimo metu apardytų kapų. Dėl šios priežasties 83 iš 121 radinio buvo atsitiktiniai. Nustatyta, kad tai IV–VII a. pr. žemaičių kapinynas.

1990–1991 m. Lieporių kapinynas toliau tyrinėtas I. Vaškevičiūtės ir „Aušros“ muziejaus archeologės Birutės Salatkienės. Ištirtas net 3427 m² plotas, surasti 85 griautiniai kapai. Be palaidojimų ir radinių, kapinyne buvo aptikti 77 židiniai ir 73 stulpavietės, matyt, turėjusios religinę prasmę laidojimo apeigose. Po detalesnių tyrimų kapinyno datavimas praplėstas iki VIII a. pabaigos. Dar ištirtas ir 510 m² plotas į šiaurės vakarus nuo tyrinėtojo, kur nustatyta iki tol nežinota gyvenvietė.

Jau kitais metais (1992 m.) buvo pradėta tirti **gyvenvietė**, tyrimai kasmet buvo tęsiami iki 2001 m., bei 2004–2006 metais, per tą laiką buvo ištirtas 3009 m² plotas. Ten rasta gyvenamųjų pastatų, o svarbiausia – ištisa geležies gavybos ir gamybos zona, kur buvo kasama rūda, ruošiamos medžio anglys, deginama ir plaunama rūda prie iškastų šulinių, lydoma ir kalama geležis. Kitapus kelio Šiauliai-Kelmė aptikta, bet likusi netyrinėta yra Antroji Lieporių gyvenvietė, kurios ryšys su kompleksu dar nenustatytas. Šioje vietoje tyrimai dar laukia savo eilės, kurie ir padės rasti atsakymus apie šį išskirtinį objektą ne tik Šiauliuose, bet visoje Lietuvoje.

Šiauliai archeologiškai nėra gerai ištirti. Karų ir pokario metais buvo sugriautas ne tik miesto senamiestis, bet ir smarkiai suardytas archeologinis kultūrinis sluoksnis. Vis dėlto mes jau turime sukaupę šokių tokių žinių apie XVI–XVIII a. Šiaulių senamiestį. 1994 m. vyko pirmasis **Šiaulių senamiesčio** tyrimas vadovaujant Vladimirui Grišinui, adresu Aušros al. 17. Nustačius XVIII a. kultūrinį sluoksnį, pastebėta, kad sumaišytoje žemėje yra ir XVI–XVII a. smulkių keramikos liekanų.

1997 m., vadovaujant archeologei Audronei Šapaitei, pradėti vykdyti platesnio masto žvalgomieji tyrimai Šiaulių senamiestyje, skirti nustatyti senojo miesto kultūrinio sluoksnio išlikimą

ir jo ribas. Išskasti 26 šurfai (iš viso 32 m²), juose rasti 4 pastatų pamatai, 4 grindiniai ir 2 kapai. Ankstyviausias kultūrinis sluoksnis siekia XVI–XVII a., kuris aptiktas apie buvusį Šiaulių ekonomijos dvarą (dabartiniame miesto parke) ir apie miesto centrinę aikštę. XVIII–XIX a. žymintys sluoksniai pasiskirstę šiek tiek plačiau, bet koncentruojasi dabartiniame miesto centre. Tyrimais patvirtintas išlikęs kultūrinis sluoksnis, buvo apytiksliai nustatytos ankstyvojo miesto ribos.

Kitais metais senamiesčio žvalgomieji tyrimai buvo pratęsti, išskasti dar 29 šurfai ir perkasos (69,5 m²). 2000 – aisiais buvo tirtas plotas prie centrinės naujo pastato statybos vietoje – Tilžės g. 157 (Vilniaus bankas). Nukasus per karą sugriautų pastatų liekanas, rastas senesnio pastato rūsys, kuris datuojamas XVI a. Remiantis šiais tyrimais 2003 m. Šiaulių senojo miesto vieta ir dvarvietė įtraukti į Nekilnojamųjų kultūros vertybių sąrašą ir yra saugomi, kaip reikšmingi archeologijos objektai.

1997 ir 1998 m. pradėtas tyrinėti **Šiaulių dvaras** (vad. A. Šapaitė). Tuomet atidengtas raudonų plytų grindinys su XVI–XVII a. radiniai. 2010 m. tyrimus pradėjo Virginija Ostašenkoviene, kurių metu aptikti jau vėlesnių laikų dvaro inžineriniai statiniai (nuogrinda, lietaus vandens nutekamasis latakas, kolektorius, drenažas). 2014 metais dar nustatytos kelių pastatų liekanos, jie pagal radinius priskirti XVII–XVIII a. pradžiai.

Tais pačiais 1998 metais tyrinėtas dar 1961 m. atrastas **kapinynas Vaisių gatvėje**. Aptikti 5 kapai ir vienintelė įkapė – gintarinis karoliukas. Šio kapinyno tyrimo darbai pratęsti 2007–2010 m. Tada jau pavyko surasti 14 kapų su įvairiomis įkapėmis (peiliai, kirviai, ietigaliai, smeigtukai, apyrankės, apgalvio fragmentai), kurios padėjo tiksliau datuoti kapinyną IV–V a.

Kitas, dar prieškariniu tyrinėtas kapinynas vėl buvo prisimintas 2008 m., kai vykdant universiteto bibliotekos rekonstrukciją rasti du kapai iš XVI–XVIII a. Vytauto g. kapinyno. Vadovaujantis šiais tyrimais buvo praplėsta kapinyno teritorijos riba, atrasti neįprasti kapai, kurie uždavė daug klausimų apie čia palaidotus asmenis.

Nuo 2011 m. prasideda žymesni **Rėkyvos dvaro** atradimai. Iki tol buvo daryti keli žvalgymai, bet be informatyvių rezultatų. V. Ostašenkovienės vadovaujamų tyrimų metu buvo aptiktas raudonų plytų mūras, o šalia XVII a. pab. kokliai, bei kiti XVIII–XIX a. būdingi radiniai. Kitais metais A. Šapaitė tyrė sklypą, pažymėtą Poilsio g. 16 numeriu. Ten atidengti XIX a. akmeniniai pamatai, turbūt priklausę dvaro arklidėms. 2014 m. tame pačiame sklype rasti dar vieno XIX a. pab. – XX a. pr. pastato pamatai.

Visi šie tyrinėjimai praturtina miesto istoriją, padeda geriau susidaryti vaizdą, kaip anksčiau gyveno miestiečiai, kiek toli siekia mūsų miesto šaknys. Liko nepaminti pavieniai tyrinėjimai

Šiauliuose, kurie nepateikė vertingos medžiagos, bet visi surenkami radiniai patenka į „Aušros“ muziejų, kur yra tiriami, saugomi, o iškalbingiausi puikuoja ekspozicijoje.

Informacija pateikta remiantis archeologinių tyrimų ataskaitomis, saugomomis „Aušros“ muziejuje. Apie tarpukario ir pokario tyrimus straipsnį „Šiaulių miesto archeologiniai paminklai“ rašė Julius Naudužas periodiniame leidinyje „Iš lietuvių kultūros istorijos“ (1959 m.).